

Крсте РИСТЕСКИ

ХУМАНИСТИЧКАТА МИСЛА И ЕКОЛОШКИТЕ СТЕРЕОТИПИ

Иако на прв поглед изгледа дека заложбите за здрава животна средина се од поново време, односно од сознанието а со тоа и од прогнотирањето дека се назира апокалиптичкиот крај на современата цивилизација, грижата за незагадена животна средина, за организирано и планско експлоатирање на природните ресурси, за прекумерниот пораст на населението а со тоа и зголемување на армијата на гладните и болните, е присутна уште во хуманистичката мисла од најстари времиња.

Еколошкиот начин на мислење се сретнува и во древна Кина, Индија, Египет, Грција, Рим. Така на пример кај античкиот мислител и филозоф - Демокрит, во размислувањето за поврзаноста на природата со човекот вели дека „секоја промена всушност значи поврзување и разделување на деловите“, додека пак неговите современици - филозофот Хипокрит, смета дека клучен елемент во одржувањето на човековата животна рамнотежа имаат климатските услови. Покрај другото и заради оваа прогресивна идеја во стара Грција како ефикасна терапија за болните се користела музиката, додека пак познатиот филозоф и математичар Аристотел смета дека во сите промени и видови на егзистирање постојат причини.

Еколошки начела можат да се најдат и кај поетот од стариот Рим - Виргилије, којшто на земјоделците им дава совети како да дојдат до поголеми приходи во обработката на земјата, притоа истата да не ја опустошуваат.

Во текот на преродбеничката епоха (втората половина на минатиот век) се јавуваат повеќе научници кои со своите истапувања ја докажуваат поврзаноста на живите и неживите организми со природата - Бјуфон во своето дело „Историја на природата“, Декандол во своето дело „Ботаничка географија“ зборуваат за влијанието на абиотичните фактори врз растенијата, Хумболд во своето дело „Идеја за географијата на растенијата“ ја разоткрива еколошката проблематика итн.

Творецот на науката за органската еволуција Дарвин, покрај помите за адаптација и природна селекција¹ го вклучува и поимот на борбата за опстанок, што зборува дека разработувајќи го взаемниот однос меѓу живите суштества и условите на неживата природа, односно кога за прв пат пишуваше за „борбата за опстанок“, тој всушност го има позајмено јазикот на економистите и на економијата на природата...

Не е можно со сигурност да се определат зачеатоците на појавите на еколошките стереотипи, бидејќи сите тие збиднувања се манифестираа различно од простор до простор, од земја до земја, во зависност од степенот на општествено - економскиот развој на земјата или од степенот на пројавениот интерес на поединец или група.

Грижата за намалување на бедата и гладот е регистрирана уште поодамна. Така на пример бразилскиот професор, инаку познат научник. Кастро, во една прилика ќе рече „Живееме во свет во кого една половина од населението не може да засpie, бидејќи е гладно, додека другата половина од светот исто така не може да засpie, бидејќи се плаши од онаа прва половина“²

Во една таква насока се движат и подоцнежните активности на цивилизацијата. Современото општество се наоѓа пред расчистувањето на дилемата дали начинот и обемот на кој се искористуваат природните ресурси за задоволување на човековите потреби е оној вистинскиот кој не влијае врз нарушувањето на биолошката рамнотежа. Намалувањето на шумскиот фонд (имајќи го предвид фактот дека шумата е најголем продуцент на кислород во атмосферата - преку процесот на фотосинтезата шумите учествуваат во создавање на резервите на кислород со триесет отсто, односно просечно буково дрво секој час дава 1,7 кг. кислород, што дневно ги задоволува потребите за 64 луѓе - во текот на животот едно буково дрво пречистува 50 милиони кубни метри воздух од јаглен диоксид и задржува 400 илјади литри вода),³ загадувањето на воздухот (човекот без воздух може да опстане три минути, инаку човекот средно вдишува 1200-1400 дм³ воздух, при што 99,8% од микроорганизмите кои се наоѓаат во воздухот се задржуваат во дишните патишта на човекот), почвата (бидејќи во почвата се одвива процесот на размена на материите, односно бидејќи почвата е поврзана со природата на минералите и нивните организми на свој начин ја открива можноста од секако нејзино загадување) и водите (како основен компонент на природната средина од чие количество и квалитет

1. Ч. Дарвин, *Пошкелото на видовите*, 1859

2. Н. Прелог, *Криза околина као криза кайшталитичкој сисџема Марксизам у свету*, бр.7/77, Нови Сад

3. Екологија, Скопје, април, 1994.

зависи рамнотежата во природата и опстанокот на животот како целина, и која се наоѓа во взаемна поврзаност со воздухот, почвата и фауната и која е присутна во човековиот организам со 60% од неговата тежина а кај растенијата дури со 95% од нивната тежина), уништувањето на безброј растителни и животински видови („За последните сто години се уништени стотици видови животни и птици, а на работ на изгубување се наоѓаат уште околу илјада видови“⁴), за жал, одат во прилог на отсутната еколошка свест кај современата цивилизација. Тоа се есенцијални прашања од посебно значење за натамошната судбина на животната средина.

Современата цивилизација оптоварена со повеќе егзистенцијални, политички, општествени, економски и еколошки проблеми, се обидува да изнајде нови пристапи и решенија. Приоритетите се наметнуваат со различен степен на критичност, со оглед на различните општествени системи, политички заедници и држави. Еколошкиот проблем впрочем како и другите, не поднесува одлагање кон конечно негово решение бидејќи степенот на загаденоста на животната средина влегува во свеста на секој човек како нераскинлив дел од заедничките проблеми на современата меѓународна заедница. Ова и заради тоа што горчливата, за жал, практика зборува дека секое пореметување на состојбата на животната средина е проследено со негативни последици врз ендемските и други облици на живиот свет.

Земајќи го предвид досегашното искуство за последиците што произлегуваат по здравјето на човекот како резултат на загадениот воздух, може да се констатира дека човекот најмногу тоа го чувствува врз респираторните органи. Заболувањето од загадениот воздух особено се чести кај оние лица кои повеќе време се изложени да вдишуваат загаден воздух (како што е тоа случај со граѓаните од поголемите населени места) и кои како последица добиваат хроничен бронхит-астма-емфизам, кардиот-васкуларни заболувања, апоплексии и други структурни промени во организмот (ослабнување на срцето).

Загадениот воздух постепено го труе човековиот организам, ја ослабнува имуно-биолошка функција, ја зголемува смртноста од хроничните респираторни заболувања а карциномните заболувања на белите дробови кај жителите од поголемите населени места се почести отколку од другите средини. „Испитувањата покажаа дека кожата, додека човекот е млад, дава поголем отпор на топлината, прашина, ветерот, сонцето, студот, радиоактивните отпадоци а загадениот воздух влијае на „старењето на кожата“. Затоа и младите луѓе во поголемите градови добиваат брчки и старечки изглед, а од сето тоа најлоша е констатацијата дека „старата кожа“ постанува неотпорна и ги

4. Б. Китановиќ, *Планета и цивилизација у опасности*, Београд, 1979.

пропушта радиоактивните честички, предизвикува разни труења и ги оштетува дишните органи“.⁵

Во услови на големи горештини, со особена влажност на воздухот и немање на ветер се зголемува концентрацијата на издувните гасови од моторните возила, кои под влијание на ултравиолетовата радијација на сонцето, продуцира фотохемиска реакција при што се формираат токсични честички, односно се образува фотохемиска магла - СМОГ. Имено, при мешањето на студениот со топлиот воздушен слој, присутниот јагленмоноксид ја продуцира тн. инверзија на воздухот што претставува опасност по заболувањето на респираторните и кардиоваскуларните органи на човекот и да предизвика и смрт.

Загадениот воздух од радиоактивниот плутониум, кој емитува алфа-зраци, влијае врз уништувањето на човековите ќелии и кога ќе навлегнат во организмот (со вдишување на контаминиран воздух, или преку контаминирана храна или пијалак) предизвикуваат смрт. Оние, кои би го надминале првиот бран, ќе се сочат со последиците од контаминираниот воздух, како што се: треска, мачнотија, губење апетит и анемија, повраќање, дијареа и во зависност од дозата на озрачувањето - паѓање во кома со смрт. „... десет години по чернобилската нуклеарна катастрофа непобитен е громоморниот факт дека многу жртви од Чернобил сеуште не се родени“⁶

Катастрофалните последици врз човековото здравје од кумулативното дејство на радијацијата го потврдува и податокот дека од околу шестстотини илјади луѓе што биле задолжени за чистење на чернобилската радиоактивност, двесте илјади добиле висока радиоактивност, а од нив умреле шеесет илјади. „Повеќе милиони деца ќе се разболат како резултат на несреќата, над еден милион ќе добијат карцином на тироидната жлезда, десет отсто од децата во Украина кои одат во прво одделение се ментално растроени, страдаат од заболување на коските и од намален имунолошки синдром, кој има толкав степен што го нарекуваме „чернобилска сида“⁷

Ни растителниот свет не е имун на загадениот воздух. Присутниот сулфурдиоксид и флуорохидричната киселина во воздухот влијае врз шумите (особено врз четинарските), кои постепено исчезнуваат под влијанието на овие загадувачи. Имено, под дејство на јаглеродниот диоксид, кој содржи сулфур настануваат кисели дождови, кои ги сушат шумите. Секое петто дрво во Европа во 1993. година било заболено делумно поради атмосферските загадувања, а главни причинители се

5. Д-р Иван Љубов, дерматолог, „Политика“, Београд, 13.07.1972.

6. Ерика Шушард, професор од ХанOVER, „Нова Македонија“ 9.02.96

7. Наталија Преображенскатаја, лекар од Украина, на Конференцијата во Виена 8-10 април 1996, „Нова Македонија“ 12.04.1996.

екстремните температури, загадениот воздух, како и инсектите и габите кои ги оштетуваат шумите.⁸

Шумскиот екосистем е загаден и од негативната стопанска активност, од претворувањето на шумското земјиште во градежна, индустриска, или транспортна инфраструктура, како и од неадекватното обновување на шумскиот фонд. „Утврдено е дека во Југославија во минатите две години секое трето дрво било исушено, од кои 58% од исушувањата се од непознати причини. Најголем дел од стручњаците сметаат дека битен причинител за сушењето на шумите е загадениот воздух“.⁹

Загадениот воздух предизвикува и материјални штети (кородирање на градежни материјали и конструкции, забрзано амортизирање и пропаѓање на фасади и на метални материјали, кородирање и пропаѓање на машини и моторни возила, забрзано трулење и уништување на животни намирници, забавен развој на овошките итн.).

Постојаното влијание на постројките зависно од технологијата на производството и прочистувањето на отпадните материи се одразува врз површинските води. Имено, непостоењето на индустриските депонии, неорганизираниот начин на чување (сместување) на отпадните индустриски материи, како и несоодветното собирање на ваквиот отпад (кој инаку е извор на загадувањето на воздухот и водите) преку ослободувањето на гасови (најчесто метан) и преку можноста од заразни заболувања, предизвикани од животните кои се хранат во депониите (гљувци, мачки, кучиња) претставува перманентна опасност по здравјето на човекот.

Со примената на вештачките хемиски ѓубрива се загадува и плодното земјиште. Употребата на хемиските заштитни средства, неконтролираното расфрлување на отпадните материи со депонирањето на токсични материи во неприкладни места претставува перманентна опасност човекот да консумира храна во која има присуство на соли од тешки метали, пестициди или хербициди и други хемиски штетни материи кои можат да предизвикаат мутагени, канцерогени и екотоксични ефекти.

Годишното оштетување на околу шест милиони хектари плодородна почва од прекумерното искористување на пасиштата, годишното внесување во земјиштето на околу триста милиони тони вештачки ѓубрива и околу четири милиони тони инсектициди и хербициди¹⁰ ја поткрепуваат, за жал, песимистичката визија дека „ако до 2030. година двојно се зголеми количината на јаглеродниот диоксид во земјина-

8. Извештај на Европската комисија и програма на ОН за состојбите со шумите.

9. Безбедност и друштвена самозаштита, бр.4 Београд, 1990.

10. Екологија, Скопје, септември 1994.

та атмосфера ќе дојде до уништување на голема површина обработливо земјиште, а како последица на ова би дошло до масовно умирање од глад“.¹¹

Имајќи го предвид сознанието за незаменливата улога на водата во животната средина, нејзиното загадување, односно недостасување, продуцира несогледливи последици. Нечистата вода е причина за 80 отсто болести во земјите во развој, а од неа годишно умираат десет милиони луѓе.¹²

Досегашните научни проучувања без двоумење покажуваат дека преголемата концентрација на оловото во водата за пиење е главниот виновник за појавата на оштетување на мозокот кај најмладите жители. Затоа се препорачува во утринските часови пред да се консумира вода којашто стоела во водоводните цевки, да се причека да истече, па потоа да се пие. „Светската здравствена организација апелира за пет пати да се намали максимално дозволеното ниво на олово во водата за пиење“,¹³ (да не помине повеќе од десет милиграми во литар вода за пиење).

Ако се знае дека планетата Земја е заеднички дом на сите луѓе, што подразбира дека сите треба да ја заштитуваат, чуваат и да ги унапредуваат животните услови, како императив за егзистенција на современата цивилизација е соодветниот пристап во експлоатирањето на расположивите извори, сировините, енергијата, атмосферата, водите, шумите и почвата со формулата: да се користи она што може да се обнови и повторно да се создава. Во тој контекст одат и залагањата за исполнување на дел од одговорноста спрема просторот во кого живееме, како услов за нашиот опстанок.

Взаемниот однос на човекот и природата во општопланетарните и национални релации, всушност претставува синтеза на сите оние фактори кои влијаат на карактерот и збиднувањето во научно - техничката револуција, на социјално - економските односи, демографската детонираност, користењето и распределбата на природните ресурси како комплекс на еколошка криза, а опстанокот на човештвото пред сè зависи од здравата биолошка основа. Затоа заштитата на биолошките ресурси претставува основна преокупација и предизвик на современата цивилизација.

Како што беше тоа случај со индустриската револуција и еколошката револуција може да се претпостави дека ќе доведе до појава на разни економски, социјални, политички, а тоа значи и еколошки

11. Извештај на Институтот Фрау Хофер, Минхен.

12. Н' Дов, генерален секретар на ХАБИТ 2, Центар на ОН за човековите населби, „Нова Македонија“, 21.03.1996.

13. Екологија, Скопје, април 1994.

стереотипи, бидејќи повеќето заканувања за иднината на современата цивилизација (изменетата клима, истенчувањето на озонската обвивка, загадувањето на воздухот, почвата и водите, а овие последниве сè повеќе дури и недостасуваат - особено чиста вода за пиење, зголемувањето на бројот на гладните и бедните, односно болните) изискуваат не само ангажирања и активности туку и подигнување на еколошката свест кај секој поединец.

Благодареејќи на една ваква ориентација на општествените научни дејности кои продуцираат активност за решавање на настанатите еколошки проблеми современата цивилизација постепено ја гради новата еколошка филозофија базирана на севкупните параметри на човековото резонирање, што резултира организирање многубројни еколошки движења и групации, кои со своето активно дејствување пред себе ја имаат основната цел - зачувување на автентичните вредности и елиминирање на сите оние фактори кои посредно и непосредно ја деградираат животната средина.

Во залагањата за постигнување на горенаведените цели секако дека ќе се најде на соодветни економски (и на нив слични) тешкотии, меѓутоа, ако сме свесни за тоа дека е мошне привлечна идејата за создавање на едно еколошко светско општество тогаш неопходноста од ангажирањето на сите субјети за зачувувањ на здрава животна средина повеќе е од неопходно! Оттаму и апелот на Светската еколошка организација, пријатели на Земјата (ФОЕ), која во почетокот на оваа (1996.) година, на своето редовно годишно собрание (одржано во Охрид) покрај дадената анализа за остварените заклучоци од Софискиот еколошки собир (17-19 јуни 1995.) истовремено се направија и обиди за натамошно актуелизирање на еколошката проблематика со поставување на неизбежниот услов на секоја земја ако сака непречено да се вклучи во европската фамилија неизбежно е нејзиното максимално потврдување за задоволување на елементарните еколошки потреби - екологијата да оди во чекор со демократската ориентација на општественото уредување.

Krste RISTESKI

**THE HUMANIST THOUGHT AND
THE ECOLOGICAL STEREOTYPES**

(Summary)

The humanist thought appears as early as in ancient China. The concern to diminish the misery and starvation is century long. The activities of the later stages of civilization follow suit.

The modern civilization confronts the need to eliminate the Ecological stereotypes in order to ensure a healthy environment. The unpolluted air, clean water and uncontaminated soil is imperative for the contemporary civilization.